

ЗА СОЦИАЛНАТА И КУЛТУРНАТА ГЕОГРАФИЯ:
КОМЕНТАР(И), (ЗА)БЕЛЕЖКИ, (ПО)ГРЕШКИ

Критичен отзив на монографичния труд
на проф. д.г.н. Атанас Дерменджиев „Социална и културна география.
Анали(зи), контекст(и), (с)мисли“

*Вилиян Кръстев*¹

DOI: <https://doi.org/10.35101/prg-2020.1-2.9>

ABOUT SOCIAL AND CULTURAL GEOGRAPHY:
COMMENTS, REMARKS, MISTAKES.

Critical review of the monographic work
of prof. dr. sc. Atanas Dermendjiev “Social and cultural geography.
Analysis, contexts , thoughts”

Viliyan Krastev

The presented text is a critical assessment of a published monographic work on social and cultural geography. A critical review has been performed of the main structural, definitive and methodological aspects, concerning the content of the work. Gross violations and mistakes of a substantive nature, which are essential for understanding the presented scientific issues have been indicated. Incorrectly formulated allegations and pretentious findings of the author have been exposed.

Написването на настоящия критичен отзив е продиктувано от дълбоко разочарование след прочитане на обемния монографичен труд на проф. Ат. Дерменджиев „Социална и културна география. Анали(зи), контекст(и), (с)мисли“ (Велико Търново: Ивис, 2018. 400 с.). Безспорната му оригиналност в (под)заглавието е причина за нашия аналогичен маниер в наименованието на отзива, с който даваме критичната си преценка за неговата научна стойност.

Изначално следва да отбележим, че в текстовото съдържание на монографията се забелязват сериозни проблеми от синтактично, пунктуационно и стилово естество на изложението. Нестандартната фразеология на речта

¹ Икономически университет – Варна; viliank@ue-varna.bg

(безразборно и в повечето случаи излишно използвани метафори, художествени изрази, пряка реч, кавички) натовава съзнанието и отегчава читателя, създавайки сложно възприемчива картина на авторовата мисъл. „Насечената“ структура на текста допълнително затруднява разбиране на прочетеното относно адекватно възприемане на последователността на изложението. Например много абзаци започват с местоимения (те, той, неговото, тяхното), предлози и съюзи (което, и, като, но, а), наречия (тук, това, защото) и са съставени от по 1–2 изречения, което засилва неяснотата; отслабва структурната подреденост и дълбочината в изложението на авторовата мисъл. По двусмислен начин се изписват базови понятия, засягащи тематиката – общественогеографски, културногеографски, социалногеографски (слято и разделено). Всичко това ни дава основание да смятаме, че текстът в монографията се нуждае от граматическа и стилова редакция.

Стремежът на автора към интердисциплинарност създава объркване за читателя още в уводната част на монографията. Това объркване е продиктувано, от една страна, от формулираните предмет и цел на изследването, в които се долавя известна несъгласуваност. Поражда се впечатление, че избраните обект и предмет следва да се разглеждат в своеобразна политико-културологична научна рамка (което е странно за географско проучване), но де факто (както разбираме в съдържанието по-нататък) не е осъществено. От друга страна, отсъства разработен авторски модел на изследване. В увода са привнесени изследователски схеми (6 на брой) от различни източници, насочени не към тематиката на проблема, а към общонаучен модел на структуриране на проучвателна дейност (?!). Измежду някои от тях (фигури 2, 5, 6, 7) се долавя дори изразена хетерогенност в последователността и броя на елементите в изследователската технология, но опит за компаративен анализ или обща систематизация от страна на автора отсъстват.

Първа глава е посветена на общата теория на географията с извеждане мястото на обществената география. Вместо да проследи историческата еволюция на предметния обхват и статут на обществената география в системата на научното знание, авторът директно преминава към вътрешната ѝ структура и безрезервно я отъждествява с хуманитарната география, чийто англоезичен термин *human geography* дори е изписан няколко пъти погрешно (вж. на стр. 27–28). На следващите страници твърде хаотично и с отсъствие на подобаваща за научния дискурс систематизация и критичен анализ са поместени поредица от дефиниции за предмета на обществената география, както и разнообразен род схеми и модели за вътрешната структура на географията от различни автори. Оставени измежду редовете, без авторски коментар са претенциозни дефиниции, като тази на Ф. Драйвър, че обществената география е „география на въображението“ (стр. 37); на Де Блей и Мюлер, че „това е всякакъв вид нефизическа география“ (стр. 46); без разяснение са фигури 22, 23, 28, 44. На други места в текста присъстват схеми с отсъствие на заглавия – фиг. 8 (стр. 25), фиг. 9 (стр. 27), фиг. 15 (стр. 39), фиг. 45 (стр. 103) и др., които са лишени още от системност и от опосредстван ефект от взаимодействието на изведените фактори или елементи. Други схеми (фиг. 28, фиг. 41) са със съмнително качество на изображенията, силно затрудняващи процеса на читаемост.

Предвид характера на позоваванията повече от достойно са представени корифеите на руската и англо-американската школа в обществената (в т.ч. социалната) география, но от гледна точка на лингвистичната ориентация на библиографията, особено в случаите на пълно (с отбелязване на страница) и декларативно цитиране, авторът се опира предимно на рускоезични източници. Това е създало условия за изпадане в тенденциозна зависимост. Увличането по рускоезичната библиография е довело дори до куриозни ситуации в речта: напр. „плътност“ (стр. 13) вместо гъстота на географски обекти; „реалии“ (стр. 85) вместо реалности; „географски мир“ (стр. 112) вместо географски свят и др.

Във Втора глава (посветена на глобализацията и регионализма) още във въвеждащата част на първата страница авторът формулира погрешни разбирания за абстрактно пространство, дефинирайки го като „абстрактни земни ареали, ограничени от съответните политически, административни и нормативни граници“ (стр. 115). Следва да поясним, че ако едно географско пространство притежава граници, то следва да се разбира като конвенционално (или абсолютно) и притежава метричен характер (с площ, конфигурация, големина, географско положение и т.н.). За разлика от него, абстрактното (относителното) пространство няма граници, а се доминира от знаци, символи, стереотипи и наративи в смисъла на социално конструиран феномен. Това изначално заблуждение, в което изпада авторът, е причина за последващи неточности и недоразумения в аналитичните съждения по-нататък. Например пространството, в което се намират лвовските катедрали (стр. 127), определено не принадлежи на варварския Изток, каквато дискурсивна съпоставка се опитва да противопостави авторът на амстердамските бордеи от цивилизования Запад.

В параграфа, посветен на интеграцията и цивилизацията, авторът подхожда географски (и геополитически) твърде некомпетентно. Това намира пряко отражение в необмислено формулираните и лишени от аргументация констатации: напр. „Страните от «руския сектор» като цяло принадлежат към европейската цивилизация“ (стр. 129). Не е ясно какво има предвид автора под „руски сектор“???, но ако визира постсъветския регион, само ред по-нагоре в текста вече е ориентирал Азърбайджан към мюсюлманската цивилизация. Други примери: „В младите азиатски държави просперират концепциите за Ислямски халифат и Велик Туран“ (не е посочена нито една държава!); или твърдението „От гледна точка на многомилionenния Европейски съюз неговите ръководни структури не споделят тезата му“ (?!?) (последните две на стр. 134).

Трета глава е посветена на културата и културната география. Тя е с най-голям обем и би следвало да се приеме за най-солидната част от монографичния труд. Прави впечатление, че сравнително задълбочено са „зондирани“ разбиранията за култура и цивилизация, но както и на предходни места в текста, читателят може да се натъкне на смущаващи от научна гледна точка умозаклучения. Така например, относно разграничаването на понятията култура и цивилизация, се твърди следното (стр. 182): „Културата се разбира като създаване на материални и духовни ценности, а цивилизацията безконтролно ги умножава“ (?!?); „Формите и моделите на културата са териториално ограничени, а при цивилизациите те стават повсеместни“ (?!?) (в оригиналния текст – повсемесни).

Определящите културната география понятия и концепции: културен ландшафт, културно пространство, етнокултурно ландшафтознание, географски образ и др., са разгледани непоследователно от гледна точка на тяхното значение и съподчинение. На онези места, където авторът е трябвало да навлезе в подробности (и то с конкретни примери) относно развитието на „новите културни географии“ (стр. 199–200), още повече, че някои от тях се ползват с водещо значение за концептуалното развитие на културната география въобще, той се е задоволил само с изброяване. За сметка на това е поместена подробна повествователна информация за живота и делото на шотландския поет Кенет Уайт (стр. 188–190), както и спомени от пътувания и срещи на автора в Москва (стр. 216). Съществен пропуск на раздела в методологично отношение е липсата на подобаващо внимание върху феноменологичния подход (в релацията символи–знаци–значения), който днес стои в основата на постмодерните културногеографски проучвания и диктува развитието на т.нар. геомаркетинг и геобрандинг.

Параграфът за литературната география е определено интересен, но начинът на поднасяне на информацията с примери от български и балкански литературни дейци, проявили отношение към географията, не е от най-убедителните. Следва да поясним, че литературната география (както и тясно свързаната с нея геопоетика) не е толкова издирване на пряка връзка между литература и съдържаща се в нея география, а е изследване на художествен текст от географска гледна точка, където феноменологичният и семиотичният подход на пространствена основа намират своето най-пълно приложение.

Последната четвърта глава е насочена към прехода на обществената география в география на информационния свят, което в известна степен връща читателя към тематиката на първия раздел. На места авторът борави със статистическа информация (без посочен източник), която има за цел да аргументира влиянието на информационната съставляваща върху съвременната обществена география, но от отпреди 2–3 десетилетия (стр. 256–257). Изложени са разсъждения за глобализацията, информационното общество и пунктуално разяснение за съдържанието на тематичните блокове и кръгове в социалната и културната география. В тези разяснения обаче няма никъде предложен модел на изследователска дейност, както е декларирано в табличната матрица в началото на параграфа (стр. 275).

В заключението посредством табулатори са изведени 22 (!) извода, повечето от които с по едно изречение, без степенуване на постигнатите в изследването резултати. От формулировката на някои изводи следва те да се разглеждат по-скоро като средства за достигане до определени очаквания, отколкото финални резултати от извършената изследователска работа. Формулировката на други изводи удивително се припокрива с някои от задачите в увода: напр. „Обосноваване на обществения подход при изследване на териториалните общности“ (стр. 14 и стр. 334).

Количеството използвана литература – над 1000 библиографски източника, свидетелства за постигнат висок коефициент на научно цитиране (по наши изчисления около 2,7). Лингвистичната ориентация обаче на повечето от тях ограничава познанията на автора към съвременни течения в немската,

френската, италианската научна школа в обществената география. Това е причина за пренебрегване на авангардни за днешната социална и културна география концепции като: „геопространствения културен плурализъм“ на Пол Клавал; „културногеографския символизъм“ на Адалберто Валлега; „неместата“ на Марк Оже; „ефимерните пространства“ на Клаудио Минка; „картите като оръжия“ на Едоардо Бориа и др. Всички те по характерен начин разкриват нов постструктуралистичен ракурс в социалното и културното осмисляне на пространството, който ориентира много от днешните изследвания в тези научни области.

Макар и доктор на науките авторът на монографията не дава индикации за владеене на техника на научна дискусия. Много от мненията, определенията и схемите на различни автори са поднесени безпорядъчно, безкритично, а в някои случаи даже с липса на усещане за мярка относно броя на заимстване на чужди схеми и модели. Доказателство за последната констатация са фигури 67, 68, 69 и 70 (поместени в диапазон от 8 страници), които са иззети от един единствен библиографски източник: Шальнев, В.А. История и методология общей географии. Ставрополь, 2000. (в оригиналния текст Ставропол е без „мягкий знак“ в края). От същия източник в цялата монография са заимствани общо 8 (!) схеми. „Тежкото“ възприемане на текста се допълва от фразеология, неприемлива за научен стил и език: „стадно обществено самозалъгване“ (стр. 93); „пределна доза географска информация“ (стр. 231); „междунaучни търкания“ (стр. 233); „чудесна реплика“ (стр. 128); „флуидите на културното самоопределяне“ (стр. 209); „озонните вибрации на географския въздух“ (стр. 217); „То (географското начало – пояснение мое) е социо-психологически и геодемографски мазохизъм, изгърпяващ съответните социални щения“ (стр. 226) и др.

В текстовото съдържание читателят може да се натъкне на, меко казано, смущаващи от научна (а и от повествователна) гледна точка разсъждения и умозаклучения. Например във връзка със социалните териториални общности се извежда „доказващо правилото обстоятелство“ (стр. 102), че „колкото една държава е по-малка, толкова по-агресивни са нейните правила“ (!?) – става дума за Република Молдова – пояснение мое; на стр. 104 е формулирано твърдение, че „един от основните аспекти на географията е най-логичното ѝ контактуване със социума“ (!?); на стр. 109 социалната география се представя като „социо-психичен катализатор и фактор за развитието на демографското териториално същество“ (!?); на стр. 232 се извежда създението, че „Едно от най-ценните качества на обществената география е нейната живителност. Тя е предопределена от определението към базисното си име“ (!?); относно глобализацията на културни модели се констатира следното (стр. 276): „Ислямизмът е глобализиращо се примитивно съзнание, ограничено от правилата на шариата – правен кодекс за номадски племена от преди 1400 години – и решено да спре настъплението на западното безбожие, хедонизъм и разврат (!?). Такива и други подобни „научни“ формулировки, свидетелстващи за неумение относно адекватно боравене с научен дискурс, пораждат читателско съжаление.

